

VIRT LÁSZLÓ

Magyar nevelés, népi gondolat*

Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Márton Áron
és Németh László gondolkodásának tükrében

Abstract: The populist ideology serves the social integration helping close the untraversable gaps between casts. This concept was generated by the social crisis between the World Wars when mobility hardly had a chance. The four main characters of this essay are Sándor Karácsony, Zoltán Kodály, Áron Márton and László Németh. Their thoughts are very similar, they wanted to harmonize the thinking of the intellectuals, peasants and poor blue-collar workers. Shaping of thinking was a pedagogical goal for them and they all wanted to promote the spiritual and social rise of the poor. The essence of their pedagogical aims is that learning should be an experience and everybody should be able to rise from their own cultural background.

Keywords: populist thinking, social integration, social crisis, shaping of thinking, mobility, rise

A hetvenes évektől (akkor lakatosként dolgoztam) húsz éven keresztül jártam Erdélyt és Felvidéket. Eközben olyan szellemi fórumokkal is kapcsolatba kerültem, melyek a határon kívüli magyar létkérdéseket, a harmincas-negyvenes évek népi gondolkodásához közel álló, hozzáillő szellemben közelítették meg. Ezek a fórumok számomra elsősorban a Budapesti Műszaki Egyetem R-klubjában 1978-tól az 1982-es betiltásáig működő Kelet-Középeurópai Klub, és az akkori Egyetemi Színpad, és az ott rendszeresen fellépő Forrás Kör voltak. Akkor még élt Illyés,

* A Bonum Televízió 2017. szeptember 11-i adásában elhangzott könyvbemutató szerkesztett szövege)

akivel az Egyetemi Színpadon és a Kossuth Klubban is többször találkozhattunk. Én még kétszer találkozhattam az 1978-ban meghalt Féja Gézával. Domokos Pál Péterrel és Lükő Gáborral rendszeres kapcsolatom volt, Erdélyben és Felvidéken kapcsolatba kerülhettem az akkor már idős, és az akkor még fiatal magyar írókkal is. A harmincas-negyvenes évek népi gondolkodóihoz, íróihoz, tudósaihoz így engem még közvetlen kapcsolat fűzhetett. Erdélyben nagyon közel kerültem a katolikus egyházhoz, így pedig Márton Áron szelleméhez. Lükő Gábor Karácsony Sándornak (és a román Dimitrie Gustinak) tanítványa és munkatársa volt, Lükő bekapcsolt engem Karácsony szellemi áramkörébe. Medvigy Endre pedig, miután a *Hontalanok útján* című irodalmi műsora miatt el lett bocsátva az Egyetemi Színpad művészeti titkári (és műsorszerkesztői) tisztségéből, a korszak leg tudósabb magyar antikváriusa lett. Tőle – más szerzők művei mellett – hozzájutottam Németh László régi könyveinek kiadásához, Németh briliáns értékű szelleméhez. Láthatóvá vált egy szellemi összefüggésrendszer, amit a népi, plebejus gondolat jelent, mely kritikus távolságot tartott a korszak uraitól.

Kodály Zoltánnak a *Visszatekintés* című kétkötetes reprezentatív tanulmánygyűjteménye már vagy harminc éve ott van a könyvtáramban, ezalatt bele-beleolvastam, de a teljes anyagát, rendszerező igénnyel csak 2013 nyarán olvastam végig. Márton Áron életét, művét, gondolkodását 35 éve kutatom, Németh Lászlóval és Karácsony Sándorral a rendszerváltozás idején tanulmányokban foglalkoztam (utalva a szellemi rokonságukra). Amikor 2013-ban, az anyagot rendszerezve, végigolvastam a Kodály-tanulmányokat, összeállt bennem egy kép. Mint Márton Áron kutatójának az is szándékom volt, hogy szellemtörténeti összefüggésekbe helyezzem őt, mert ekkorra azt kellett észrevennem, hogy – jobbra Magyarországon, de Erdélyben is hatást elérve – vannak, akik „használgák” a nevét, de alig tudnak róla

mondani valamit. Márton Áron – csakúgy, mint a könyv másik három „tartóoszlopa” – többféle megközelítésben is szellem-történeti összefüggésekbe illeszthető, s ez nélkülözhetetlen az ő szellemi megközelítésükhöz.

Közös szellemtörténeti alap: a népi, plebejus gondolat

A négy fő „tartóoszlop” – ABC-sorrendben: Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Márton Áron és Németh László – gondolkodása jelentős közös nevezővel bír. Ez nem más, mint a nép és az értelmiség gondolkodását formálni akaró, a népi gondolatban megfogalmazott törekvés, ami *társadalmi kaszthatárok megszüntetésére törekszik*. Mivel közös szándékuk a gondolkodás formálása, mindegyiküknél látható a felnövelő szándék, ezért egy magyar pedagógia, magyar nevelés látható a törekvésükben. Ha a szellemtörténetet a szellemi orientációk és azok összefüggése történetének tekintjük, akkor a *népi gondolat és a pedagógiai gondolat összefüggése* mint szellemi közös nevező, ott látható hőseink eszmevilágában.

A népi gondolatot ellenségei hamis parasztromantikának igyekeznek beállítani. Azonban sokkal inkább az a törekvés hamis, ami bármiféle parasztromantikává igyekszik lefokozni e gondolatot. A népi gondolat éppen a mezőgazdasági népesség függő helyzetét, ezáltal a magyar társadalom rendies örökségét akarta felszámolni, az *egész magyar társadalom*, benne természetesen a parasztság polgárosodását szolgálva ezáltal, mindenféle romantika nélkül. A kaszthatárok éppen abban voltak adottak, hogy a magyar társadalom egy szűk, leginkább városi rétege, annak is csak egy része, a polgárosodottság valamilyen fokának áldásait élvezte, míg a társadalom kétharmada nyomorgott. Mivel az akkori magyar társadalom többsége mezőgazdaságból élt, ezért tűnik úgy, hogy a népi gondolat a parasztsággal fog-

lalkozik. Ez sablonos megközelítés, a szegénységében majdnem homogén magyar társadalom ennél azért tagoltabb volt. Féja és Illyés a mezőgazdasági bérmunkásokat, az uradalmi cselédeket vizsgálta, Veres Péter és Szabó Zoltán a szegényparasztokat, Veres Péter a vasúti pályamunkásokat is. Németh László *A Medve utcai polgári* megírásával olyan városi bérmunkások gyermekei által készített társadalomrajzot, akik a polgári iskola intézményével akarták kiemelni gyermekeiket a szegénységből. Kovács Imre pedig az egyke, a szektásodás, és a kivándorlás társadalmi jelenségeinek leírásával a paraszti polgárosodás olyan gátjaira hívja fel a figyelmet, melyek akkor itt, Magyarországon segítettek elő a Harmadik Birodalom nagynémet terjeszkedését. Bátran a népi gondolathoz sorolom Gelléri Andor Endrét, József Attilát, vagy Berda Józsefet is. Ők valamennyien városi, mégpedig külvárosi létből nézték a világot, Gelléri a szociográfia eszközével, József Attila és Berda József pedig költökként az elemi emberi kiszolgáltatottságot is meg tudták fogalmazni. Csoóri Sándor, a szürrealista költő József Attilában meglátta a modern költészet és a népköltészet ötvözetét.

Hogy a népi gondolat *aktuális-e ma*, azt abból a kérdésből kiindulva lehet megválaszolni, hogy a *mai magyar társadalomban, társadalmakban* (akár a környező országok kisebbségeiben is), vajon léteznek-e függőségek, vannak-e alig átjárható kaszthatárok? Akik ma hátrányos helyzetben születnek, azok vajon milyen valószínűséggel örökítik át kiszolgáltatottságukat utódiknak? Azt a kérdést is feltehetjük, hogy érint-e bennünket mint európai népet olyan függő, kiszolgáltatott helyzet, melynek oka társadalmainktól akár nagy földrajzi távolságra – például Brüsszelben – található? A népi gondolat klasszikus korszaka a 30-as, 40-es években merőben más viszonyok között válaszolt kérdésekre – de megkésett, akadályozott társadalomfejlődésünk sok kérdést újra feltetett.

Válságban a magyar társadalmak

A 20. századi magyar népi gondolatot egy strukturális válság, mégpedig megmerevedett társadalomszerkezet keltette életre, melyben a társadalmi mobilitásnak alig volt esélye. Márton Áron azt fogalmazta meg 1935-ben, hogy elvált egymástól a kultúra és a nemzeti közösség. Nemzeti kisebbségben élő emberként ilyen összefüggésben fogalmazza meg a problémát: „hogyan egykor tömbös, kiterjedt magyar szigetektől szórványok lettek, és ma e szórványokat is egyre végzetesebben nyaldossa a többségi nép hullámverése, azért van, mert népünk tömegénél a nyelv és a vér közössége mellől hiányzott a kultúra közössége.”¹ Karácsony Sándor hasonlóan, mégpedig abban látja a magyar kulturális hasadás okát, hogy a Habsburg uralommal a magyarság gyarmati sorba került.² Kodály ugyanilyen keresetlenül elutasító a Habsburgokkal szemben. Ő írja: „A nép hagyományörző jelentősége csak növekedett azáltal, hogy a nemesség egyre jobban az *idegen kultúra* felé fordult a 18. századtól fogva.”³ Nekem Lükő Gábor hívta fel a figyelmemet Karácsony Sándornak arra a gondolatára, hogy a magyar parasztember gyermeke azért került az iskolai előmenetelben hátrányos helyzetbe, mert a korabeli magyar iskolarendszer, a magyar tanítási nyelv mellett is germán gondolati sémákra építi fel az ismeretszerzést. Erre mondta Karácsony, hogy az értelmiség által használt „fordításnyelv” (magyarul beszélve is germán logika érvényesül), az osztrák Sturmféle tantervek átfordításával, a kétkezi ember gyermekét háttérbe szorítva, bekerül már az iskolai képzésbe is. Karácsony a Sturm-

¹ Márton Áron: Nemzet és kultúra. *Erdélyi Iskola*, 1934/35. évf. 5–6. sz.

² Karácsony Sándor: *A magyar demokrácia*. Exodus Kiadó, Budapest, 1945. 28.

³ Kodály Zoltán: *Visszatekintés I. kötet*. Zeneműkiadó, Budapest, 1964. 59.

rendszer bevezetésével indokolja azt, hogy a magyar értelmiség „nyelve nem eredeti, hanem fordításnyelv”, mely „gyökerét veszített nyelv”. Mégis *ez az érvényesülés nyelve*, ezért: „Az alsó néposztály nyelve, az úgynevezett népnyelv elavult, de erőteljesen magyar nyelv.”⁴ Végzetes meghasonlást jegyzőkönyvez itt Karácsony Sándor! Ami erőteljesen magyar nyelv, az elavult. Ami pedig az érvényesülés nyelve, az gyökerét veszített nyelv. ***Megszűnt a sorsközösség a nép és a vezetői között, a kiemelkedés feltétele a 18. századra, az elidegenedés lett.*** Jellemző, hogy e könyv négy szellemi tartóoszlopa közül mindkét református, Karácsony⁵ és Németh László is, Pázmány Péterben látta a magyar szellemtörténetnek azt a határpontját, akiben még egy volt a népi kultúra és a magas kultúra, őutána, a Habsburg-terjeszkedés idején megszűnt a magyar szellem egysége.⁶ A Habsburg-uralom kialakította a magyar kettős társadalomszerkezetet. E kettős társadalomszerkezet pedig kialakította azt a kettős iskolarendszert, mely uniformizált, a városi, polgári, úri rétegek számára kedvező nyelvezete által gátolta a társadalmi mobilitást. Németh László 1939-ben bele is vágja a szónoki kérdést, és az azonnali választ is, a magyar kettős társadalom haszonélvezőinek arcába: „Mit akart a magyar úr? Megmerevíteni a magyar társadalmat.”⁷ Márton Áron pedig azt közli, hogy „az életmód, műveltség, érzés és gondolkodás különbözősége és nagy távolsága miatt ***ugyanannak a népnek kebelében*** külön népek keletkeztek, amelyek sokszor

⁴ Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*. Magvető Kiadó, Budapest, 1985. 235–237.

⁵ Karácsony Sándor: *A magyar demokrácia*. 130. old.

⁶ Németh László: *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989. 512.

⁷ Uo., 461.

nemcsak egymás fájdalmát, de még *egymás nyelvét sem értik meg*.⁷⁸ Mindez a magyar nyelvi közösségen belül!

Terápia – vagyis a magyar társadalmat formáló szellem

A népi gondolat és a pedagógia összefüggését Karácsony Sándor és Márton Áron beillesztették a perszonalista eszme gondolkörébe, Karácsony filozófus-pedagógusként, Márton Áron lelkipásztor-pedagógusként. A népi gondolkodók nem kívülről és nem fölülről beszéltek a kizsigerelt népről, hanem azonosultak velük. A hajdú Karácsony Sándor és a székely Márton Áron egyaránt népük sűrűjéből jöttek, és mindketten evangéliumi gondolkodók voltak. Evangéliumi gondolkodók: annyit jelent ez, hogy nem a politikával, hatalommal, és az évszázadok során ráarakódott formákkal terhelt történelmi kereszténység sémáit követték ők, hanem az evangélium normái szerint alakították az életet. Kisebbségi helyzetben gondolkodtak evangéliumi normák szerint –, kisebbségi helyzetben akár Magyarországon is, mert Németh Lászlótól tudjuk, hogy aki radikálisan elhatárolódik a korszak hatalmi viszonyaitól, az *kisebbségben* van. Ezt a kisebbséget a magyar glóbuszon mind a négyen átélték.

Karácsony Sándor mint perszonalista gondolkodó megalkotta a *Másik Ember* fogalmát. Ez önálló fogalom nála. Számára az ember nem volt önmagában értelmezhető, csak a *mellette* lévő „másik ember” társaként. Az emberlét: társ-lét. Mellérendelő kapcsolat ez, alá- és fölérendeltség nélkül, melyben nincs autokrácia, viszont van demokrácia. Fejlődéslélektani összefüggésbe állítja a kifejezést: „Az egyén akkorra ért meg, akkorra nem gyerek, kölyök vagy ifjú többé, mikor felfedezte és életébe szerves elemként iktatta be a »másik ember«-t. Mikor tehát már oda-

⁷⁸ Márton Áron: *Ugartörés előtt*. Erdélyi Iskola, 1934/35. évf. 1–2. sz.

adni, szolgálni, áldozni és szeretni tud.”⁹ Karácsony pedagógiájának alapja az a növekedés, ami a *másik emberre hangolja* rá a gyermeket, kölyköt, ifjút. Ez a pedagógia nem individualista karrierre készít fel, hanem szolgálatra, azért, hogy aki felnőtt, az tudjon szolgálni. A nép szolgálata a népi gondolat egyik sarkpontja! Ez keresztény gondolat, hiszen a perszonalista filozófia, a *másik emberhez* való viszony is a keresztény gondolathoz, a bibliai emberképhez köthető. Az „értelmiségi”, aki egyéni karrierben, a népi gondolat körén kívül érvényesült, nem értette, hanem lekezelte a népet, a társadalom kétharmadát kitevő, máról holnapra robotoló kétkezi embert. A Karácsony Sándor által megfogalmazott értelmiség nem irányítja a népet, hanem mellé áll és vele növekszik, vele emelkedik. Ennek társadalmi kaszthatárokat lebontó ereje van. Ennek érdekében helyezte a pedagógiát ismeretelméleti összefüggésbe: azt vallotta, hogy a tanulás folyamata feleljen meg a nép saját észjárásának, a pedagógiai viszony nyelvezete erre a saját észjárásra épüljön, hogy a művelt réteg a népből nőjön ki.

A nyelvezet Márton Áronnál is alapkérdés volt. Nem anyanyelvi kérdés ez, hanem ráhangolódás a valóságként itt élő emberre, ami Márton Áronnál egyszerre pedagógiai és lelkipásztori viszony. György Lajossal megalapította az *Erdélyi Iskola* című folyóiratot, és ott egybegyűjtötte a nép gondolkodását értő tudósokat, lelkipásztorokat, pedagógusokat. Márton Áron ezzel európai kultúráként megjelenő népi értékekhez kötötte az egyház evangelizációs küldetését, amivel a saját területén megteremtette a nép és az értelmiség által egyaránt jól érthető, tehát a hitéletben is integráló, modern lelkipásztori nyelvet. *A ráhangolódás, a közös nyelvezet a másik ember megbecsülésének a jele.* A tu-

⁹ Karácsony Sándor: *Ocsudó magyarság*. Exodus Kiadó, Budapest, 1942. 525.

ományban is, a katedrán is és a lelkipásztori munkában is. Márton Áront a nép iránti szolidaritás hajtotta a felemelkedés, a népi kohézió, a társadalmi integráció igényével. Azt vallja, hogy amikor „a szegénység sok erkölcsi és nemzeti bűnt meghizlalt”,¹⁰ akkor bűn az öncélú szellemi élet, az individualista, magamutogató szalon-okoskodás. Márton Áron eszmevilágában a társadalomformálás fölébe emelkedik a technokrata megoldásoknak, társadalomképében jelen van az etika, a közösség tudatos építése, a szolgálatkészség kialakítása. Az értelmiség fogalmát Széchenyihez köti, aki a *Hitel* című alapvető könyvében *közértelemességről* beszélt. Az értelmiségi tehát nem lehet önmagáért, hanem csakis másokért élő. Még 1932-ben kénytelen megállapítani: „értelmiségi osztályunk a meddő politikai szölamokon túl ma sem jutott. Végzetesen az elproletarizálódás útján van, de a néphez anyagi leszegényedésében sem érkezett lelkileg közelebb. Idegen műveltségében idegenül él, ... a néptől távol, külön keresi boldogulása útjait. ... Az értelmiségi osztálynak kell ráébrednie, hogy a műveltségbeli és lelki távolság kiküszöbölése az ő feladata.”¹¹ Ezt a ráébredést vállalta Márton Áron kolozsvári egyetemi lelkészként, és 1933-tól az Erdélyi Iskola elindításával. Márton Áron is mellérendelő társas-kapcsolatban, demokratikus viszonyokban gondolkodott, maga mellé engedte növekedni már a marosvásárhelyi középiskolás diákjait, és természetesen a kolozsvári egyetemista növendékeit is. Az általa növelt értelmiséget állította a nép mellé, hogy *a művelt réteg a népből nőjön ki*.

Márton Áronnak ez az igénye ma is megfogalmazható: aki szegénynek születik, legyen módja felemelkedni. A nép és az értelmiség sorsközösségéről van szó itt, amit Márton Áron

¹⁰ Márton Áron: *A kiszélesített iskola*. Erdélyi Iskola, 1933/34. évf. 1–2. sz.

¹¹ Márton Áron: *Az iskolán kívüli népnevelés feladatai*. Erdélyi Tudósító, 1935. szeptember.

gondolkodásában a *minőség és jellem ötvözetének tekinthetünk*. Minőség: az értelmiségi kultúra nem proletarizálódhat, az értelmiségnek alkotó, megőrző, továbbvivő, egybegyűjtő tényezővé kell lennie. Jellem: sorsközösség a kiszolgáltatott helyzetben lévőkkel, mert az értelmiség fogalma nem nélkülözheti az erkölcsöt. Felelősségvállalás ez, ami további felelősséget ébreszt: „Aki a közösségből él, a közösségnek munkával és felelősséggel tartozik.”¹² Nem népevezéreket keres – ő maga sem vezér –, hanem apostolokat képez, akik égni, világitani és továbbadni tudnak, akik nem leereszkednek, mert lent élnek.

A lent élő, világosságot gyűjtő, értéket továbbadó értelmiségi leghatározottabb képviselője talán Kodály. Ő folkloristaként teljes mértékben azonosult a néppel. Nem leereszkedett, hanem a nép minden baját megismerve megértette a gondolkodásmódját, s így megértette a nép kultúráját – amit az „entellektüel” lenézett. Épp az volt a folklorista Kodály titka: azonosult a néppel, így a nép is megnyílt előtte, amit a tőle nagy szellemi távolságra lévő értelmiséggel a nép soha nem tett meg. Így vált képessé arra, hogy saját életművében ötvözze a népi kultúrát és a magas kultúrát. Ő maga írja: „1900 körül a magyar zeneszerzőnek előbb népdalt kellett gyűjteni. ... De látva a falu népét, az ott kallódó sok tehetséget és friss életerőt, *feltetszett előttünk egy a népből újjászületett, művelt Magyarország képe. Ennek megvalósítására rászántuk az életünket*”.¹³ Íme a népdalgyűjtés és a társadalmi struktúra közötti összefüggés, és a szintén megfogalmazódó igény, hogy *a művelt réteg a népből nőjön ki*. A sorsközösség igényéből született meg Kodály zenepedagógiája, mellyel *egybeénekelte a nemzetet*. És a sorsközösségből születtek meg a zeneszerző Kodály művei, amivel szervessé tette a modern magyar

¹² Márton Áron: *Az eszmény nyomán*. Erdélyi Iskola, 1935/36. évf. 5–6. sz.

¹³ Kodály Zoltán: *Visszatekintés II*. 462. old.

zenekultúrát is. Azt Karácsony és Németh László fogalmazták meg leghatározottabban, hogy ők pedagógusként – a diákkal mellérendelt helyzetben – nem a katedra kikezdzhetetlen magasából „adják le” az anyagot, hanem együtt haladnak, együtt növekednek a növendékkel, éppen csak egy lépéssel előrébb járnak. Kodály pedig egyenesen azt fogalmazza meg, hogy ő az, aki a néptől tanul: „Nem elég autón átrobogni a falun. Be kell lépni a kapun, körülnézni a házakban: ott is emberek laknak. Sokszor égbekiáltó testi-lelki nyomorúságban (erről is mi tehetünk), és mégis mennyit tanulhatunk tőlük.”¹⁴ A feladat ma is mindenkire vonatkozik: ha a világ élvonalába tartozó zeneszerző mint folklorista azonosult a néppel, akkor ezt bárki megteheti. Bulányi Gyurka bácsitól hallottam: „a kereszténységet nem lehet magas lóról csinálni”. Kodály tanúsítja: a tudományt sem!

Szerves pedagógia

Hőseink pedagógia választ adtak saját koruk társadalmi-szellemi válságára. Tudták, hogy a materialista – akár liberális, akár marxi materialista – válasz nem ad megoldást, nem a környezetet, hanem a gondolkodást kell alakítani, mert a környezet a helytelen gondolkodástól rossz. Két oka volt a helytelen gondolkodásnak. Az egyik ok az autokratikus világhoz, a másik pedig az oksági összefüggéseket, a legfőbb értéket nem kereső, gyakorlatilag értékrend nélküli, és már-már elméletileg is materialista gondolkodáshoz köthető. Hőseink ezekkel szemben szerves pedagógiát dolgoztak ki. *Ami szerves, az autokrácia nélkül is összetartozó, határozott értékrendben összefüggő, rendezett. A népi gondolatot és a pedagógiát ötvöző gondolkodóink pedig egy*

¹⁴ Ua. I. 31.

szétesett világgal mentek szembe *a rendezés igényével*. Ehhez beláthatóvá tett határozott értékrend, legfőbb érték szükséges.

Karácsony Sándornál a szerves pedagógia mellérendelő társas-kapcsolatot jelent a növendék és a nevelő között. Ebben a nevelő kapcsolatban a növendék nem alárendelt helyzetben van a tanára mellett, hiszen a kapcsolat őt szolgálja. E társaskapcsolat tanára nem magas lovon ülő autokrata, aki „leadja az anyagot” a katedra kikezdzhetetlen magasából, hanem éveken keresztül önmaga mellé növeli a gyermeket, serdülőt, ifjút, együtt halad vele. E kapcsolatban a tanár nem erőlteti saját egyéniségét – aki valóban pedagógusegyéniség, az nem erőltet –, így érvényesül a dolgok rendje, például a gyermek, a serdülő, az ifjú nem felejt el kérdezni az iskolai évek alatt. Karácsony Sándor, a tapasztalt pedagógus, egyszer feltett egy meghökkentő kérdést: a tanár miért felelt az iskolában? A tanár ne feleltessen, a tanár feleljen! *Ehhez pedig a diák merjen kérdezni!* Karácsony Sándor demokráciát vitt a nevelésbe, mert az az anarchia ellenmérge. Szerves összetartozás van a tanár és a diák között. De szerves összetartozás van a diák és az elsajátítandó ismeretek között is, mert Karácsony Sándor – Kodálllyal, Márton Áronnal, Németh Lászlóval együtt – vallja, hogy a tanulóra nem erőltethetnek tőle idegen kultúrát, a tanulási folyamat feleljen meg a saját észjárásnak.

Márton Áron volt az, aki leghatározottabban szembeszállt a merőben csak ismeretközlő, pozitivistá iskolával. Új iskolának nevezte azt, ami a személyiségfejlesztést tekintette céljának, ezzel szemben a merőben csak ismeretadagoló régi iskolát a „szobatudósok” élet- és valóságidegen elméleteihez kötötte, melyben nincs legfőbb érték, így ott nincs nevelés, mert növelni csak valamerre, mégpedig fölfelé lehet. Ez a régi iskola: „Két kézzel tömte a gyermek fejébe a felapritott tudományt, de ugyanakkor érzelmi és akarati világával, a jellem és kedély nevelésével nem törődött.” Márton Áron azt vallotta, hogy az iskola öncé-

lú intézménnyé lesz, „mihelyt az élettől elvonatkozik, mihelyt a gyermeknek csak ismereteket nyújt, csak az értelmet fejleszti, a többi lelki képességeket pedig elhanyagolja.”¹⁵ Szerves egységet látott a tananyag és a személyiségfejlődés között – ezt majd Németh Lászlónál is látjuk –, és valláserkölcsei alapon olyan értékrendbe illesztette a tanítást, nevelést, melynek értékelei összetartoznak, mert ismerik a legfőbb értéket.¹⁶

Kodály az emberi közösségbe való szerves beillesztést tekintette a nevelés feladatának. Nem volt sem egzaltált, sem az élettől elvonatkoztatott művész, pontos fogalmai voltak a szocializáció mibenlétéről, tudta, hogy a társadalom nem egyedek, nem individuumok halmaza, melynek tagjai esetleg tapsolnak neki valamelyik elegáns hangversenyteremben. Még 1941-ben tanulmányt írt az óvodai zenei nevelésről, ebben írta: „*a magyar élet számtalan visszássága egyenesen a közösségi nevelés hiányából ered. A magyar gyermek későn vagy sohasem tanulja meg, hogy nem önmagunkért élünk, hanem egymásért.*”¹⁷ A szerves közösségi összetartozás kialakítása tehát a nevelés dolga, előbb a családban, de ezt kell erősítenie már az óvodának, majd az iskolának is. Ha pedig a közösségi nevelésen áll vagy bukik az életünk, akkor Kodály *egybeénekelte a nemzetet*. Ugyanakkor Kodály is látta, hogy az összefüggéseket nem látó „szak”-ember, végső soron *szakbarbár* ugyanúgy képtelen a mélyebb és tágabb összefüggéseket meglátni, mint a pozitivista filozófus vagy a merőben csak ismerethalmozó, pozitivista iskola. A Magyar Tudományos Akadémia elnökeként 1946-ban mondta a magyar tudósok tisz-

¹⁵ Márton Áron: A hitvallásos iskola feladata. Erdélyi Iskola, 1937/38. évf. 3–4. sz.

¹⁶ Márton Áron: *Világnézet és nevelés*. Erdélyi Iskola, 1933/34. évf. 5–6. sz.

¹⁷ Kodály Zoltán: *Visszatekintés I.* 94.

tes gyülekezete előtt: „A szakmájába zárkozó szaktudós rendszeren a maga területén is csak rövidlátó részletmunkákra képes.”¹⁸

Németh László 1945-ben belső számúzetésbe kényszerült. A Tanú-korszak mellett a hódmezővásárhelyi évek voltak élete talán legeredményesebb évei. Barátja, Keresztury Dezső mint vallás-és közoktatásügyi miniszter engedélyt adott neki, hogy a középiskolában bármely tantárgyat taníthat. Talán csak tornát és éneket nem tanított Németh László! Üldöztetésében is vallja: „*engem hazám megifjított*”. Tanárként a diák mellé rendelt állapotban tudta magát: „*megint diákká lehetek, hogy másokat jobban taníthassak*”. A többek között szellemtörténész Németh ekkor építette fel neveléstudományát, amit tantárgy-csoportosító pedagógiának nevezhetünk. Minden tantárgy és azok egyes részelemei is akkor kerülnek a gyermek, a serdülő elé, amikor fejlődő életszakasza legalkalmasabb annak befogadására. Orvosként jól ismerte a fejlődő gyermek, serdülő, ifjú életszakaszait, jól ismerte a fejlődéslélektant, és erre építette rá a tanmenetet, hogy a tananyag és a személyiségfejlődés szerves egységbe kerüljön. A tantárgyak is összhangba, szerves egységbe kerültek egymással: amikor például történelemben az ókori görögök kerültek elő, Hódmezővásárhelyen Németh akkor kezdett el klasszikus görög nyelvet tanítani, előkerült az ógörög irodalom, művészet, ekkor tárgyalta a korszak matematikáját és fizikáját, és a filozófiában elővette Szókratészt, Platont, Arisztotelészt. Mindez bármely korszakkal kapcsolatban így volt, Németh László egy szellemtörténeti vázra fűzte fel a több éves tanmenetet, ami összefüggött a fejlődő gyermek, ifjú életlökéseivel. Mindemellett Németh tanárként nem azon csöszködött, hogy a diák mit nem tud, hanem arra figyelt, hogy mit tud, mi érdeklí, mi hozható ki belőle.¹⁸ Arra

¹⁸ Németh László: Óraadók királysága. In. Németh: *A kísérletező ember*. Magvető Kiadó, 1963. 159–182.

figyelt, hogy – személyre szabottan – mi az, amire ő tanárként köteles építeni. A tanár tehát önála alkalmazkodik a diákhoz.

A négy szellemi tartóoszlop közös nevezője a szerves pedagógia tükrében: *a tanulás legyen élménnyé*. Ők négyen minőségi ugrást készítettek elő egy gyorsan változó világban.

Összegzés, mai időszerűség

Az eszme, amit forrásaink képviseltek, *ma is időszerű*. Létezik ugyanis egy bizonyos új autokrácia, újfajta buta uraskodás, ami ma is kaszthatárokat vonna a nemzet testén belül. Aktuális, mert az élvezetekre és fogyasztásra beállított világban egyre idegenebb az áldozatvállalás, ami pedig igényként van jelen a hivatkozott életművekben. Aktuális, mert a mai világ is gyorsan változik: indokolt a minőségi ugrás – ami csak saját szakjukra figyelő szakbarbárokkal ma sem megy. Aktuális azért is, mert e négy fő tartóoszlop külön-külön is, és életművük közös nevezője által is az európai kultúrkörhöz tartozik, miközben létezik egy mai, eurokrata gyarmatosító törekvés – akár mai, hazai előkelő idegenekkel, az ő fordításnyelvükkel! – és e törekvés nem tűri a helyi, főleg kisépítési sajátosságokat. Ahogy ők négyen egységes nemzetet akartak, egymásba illeszkedő társadalmi csoportokkal és rétegekkel, úgy kell beilleszteni, visszailleszteni négy hősünk eszméit a magyar közgondolkodásba.